

imajo sploh berilne vaje verskega in nramnega zapopadka, kakoršnih se v „Berilu“ mnogo nahaja. V teh berilih kaže se otrokom v mičnih povestih: kaj je nramno prav — kaj ne? Lepo priloznost ima učitelj, otroško serce vnemati za vse lepo, dobro in pravo, da toraj v njih budi stud do nenramnega in ljubezen do nramnega. Naj goji ljubezen do sv. cerkve, domovine in cesarja; k temu dajo mu navod berila, katerih zapopadek so cerkveni prazniki, ki kažejo veličastvo sv. cerkve; berila, ki obsegajo čertice iz avstrijske zgodovine itd. Taka berila naj se berejo ob priloznostih, ob katerih so primerna. — Po tem načinu bode učitelj blažil otroško serce, ter odgojeval versko-nramno, kakor zahtevajo šolske postave.

Nadalje naj z branjem, kot središčem vsega poduka, združuje tudi poduk v jeziku in v realijah. Pravila, katerih so se učenci v slovnici učili, vidijo v berilu porabljena, ter se tako napeljujejo, da jih sami pri spisovanji morajo vporabljeti. Tudi spisne vaje se morejo združevati z berilom. To, kar se je bralo, naj učenci prosto spisujejo. Po izgledu, kako je ta ali una rastlina, ta ali una žival v „Berilu“ popisana, naj opisujejo drugo jim znano žival. Ker je pravopis „Berila“ merodajen za pravopisje, lahko se oddelki iz njega porabijo za narekovanje. — Osobito naj pa učitelj z branjem združuje poduk v realijah. Tukaj ima široko polje, katero naj obdeluje. Berilo mu daje veliko tvarine iz vseh realističnih predmetov, na pr. iz naravoslovja, zemljepisja in zgodovine. Kar pa je v „Berilu“ pomankljivega, naj učitelj sam dostavlja. — Na ta način se bode poduk združeval, ter dosegel namen, katerega ima branje v ljudski šoli.

K r o m p i r,

obravnava v višem oddelku ljudske šole.

(Dalje.)

Ako liste na krompirjevcu ogledujemo, zapazimo, da niso sparjeni, in da so pernasto zarežani in se veči odrezki z manjšimi menjavajo. Tudi so listi lasčasti, razne velikosti, jajčasti in na koncih so navadno največi listi. Cvetni venec je podoben kolescu, kateri ima 5 drobnih vrezljajev, ter se tudi vidi kakor pravilna zvezdica. V sredi cveta je 5 prašnikov, ki se dotikajo z rumenimi prašnicami in 1 pestič, iz katerega se nareja okrogla, zelena, mnogosemna, kakor črešnja debela jagoda. V njej je obilno semena, katero je zelo oljnato. Iz tega semena se sicer tudi krompir pridela, toda še le tretje leto. — Ko jabelčka (krompirjeva) dozore jih gre oberati, potem se seme iz njih dobiva, to se vseje kakor kapusovo seme, mlade sadike se potem presade na njivo in pridela se krompir orehove debelosti. Ta se potem vsadi in pridela se baje prav

lep krompir. — Na poveršju krompirja vidimo neke globinice, to so očesca, pa so prav za prav le nepopolna peresca, iz katerih postanejo vejice. Tudi pri sadnem dvevesu postanejo iz očesec peresca in vejice. Da se pa očesca ne pokvarijo ali kaj ne poškodujejo, zavarovane so z drobnimi kožicami in luskinicami. Ravno take luskinice varujejo tudi očesca pri krompirju. Popki nahajajo se pa le edino na vejah in vejicah, a ne na koreninah. Krompirjev gomolj je tedaj vstvarba veje. V mokrih letih poganja krompir take kali ali vstvarbe nad zemljo, — to je krompir se na njivi spodrašča, — vendar pa nikoli ne izraste in tak krompir ostane v zemlji zelen.

Rastlin je sedaj znanih do 150.000 raznih verst; da se to veliko število lože pregleda, osnoval je Linne, slavni naravoslovec iz Švedskega, razdelitev rastlin na bitne cvetne dele, namreč na prašnike in pestiče, teh našteva 24 razredov, in vsak razred ima še svoje rede. Krompir prištevava V. razredu, ker šteje toliko prašnikov. — Sicer se pa prištevava tudi krompir V. razredu: rastlinom z enolistnim vencem, in 48. redu: razhudnicam. *) „Rastline tega velikega in imenitnega reda imajo pet prašnikov in pravi venec, njihovi plodovi so mnogosemenske glavice ali pa jagode. Te rastline so več ali manj omamno strupene, narkotične to pa posebno v koreninah in v semenu. Temu redu prištevamo: kristavec, zobnik, paskvico alj volčjo črešnjo, ki so hudo strupeni. Manj nevarno je belo-cvetoče pasje zelišče in razhudnik z vijoličastimi cveti in z rudečimi jagodami. Tobak, ko se posuši in pripravlja, zgubi nekoliko svoje omamljivosti, a ostane mu pa vendar le njegova lastnost. Bolj hvaležni, kakor za tobak smo pa Ameriki za podzemljice ali krompir. Izmed vseh zelišč, ki so za živež, more krompir najbolj na široko okrog rasti, raste namreč v vsakošni zemlji v merzlih in toplih krajih, ter daje tudi najbogateji pridelek.

Korist krompirja.

Krompirjev gomolj daje zelo koristno hrano, katera se da na več načinov prav okusno pripraviti. Vendar se krompir ni tako naglo razširjal med ljudstvom po Evropi, kakor bi znabiti kdo mislil, in po vsej pravici zaslužil zaradi svoje velike vrednosti. Dasiravno je bil v Evropi že nad 200 let, vendar ga je le malo ljudi poznalo, in le na bolj imenitnih mizah veljal je za posebno jed. Ludvik XVI. iz Francoskega imel je krompir v veliki časti, cvetje njegovo imel je namreč v zaponi, pa se je tudi s pridelovanjem krompirja zelo pečal. Žena njegova, kedar se je na plešišču pokazala, imela je venec iz krompirjevega cvetja za najlepši kinč v svojih laseh. Za časa vladarstva tega kralja nastane enkrat na Francoskem velika in huda lakota. Kralj razpiše veliko darilo

*) Schoedler. Knjiga prirode. IV. Botanika 140. L. 1875 izd. „Slov. Mat.“

za tega, kdor bi znašel kako jed, katera bi žito nadomestovala. Lekar Parmentier predlaga v ta namen pridelovanje krompirja, ter dobi res tudi od kralja veliko zemljišča, da se more s pridelovanjem krompirja pečati. Poskušinja se mu posreči, in to napravi na kraljevem dvoru neizrečeno veselje. Kralj ga je na svoje serce pritisnil, ter zaklical: „Francosko Vam bode hvaležno, iznajdli ste kruh ubogim!“

Toda nevedni kmetovalci niso marali pridelovati krompir, niti ga uživati, ampak metali so ga živini rekoč: ta nova stvar javolne kaj boljega zasluži. Pervo leto je Parmentier kmetovalcem ponujal krompir po prav nizki ceni, toda le malo kdo ga kupi. V drugem letu ga razdeljuje zastonj, a nihče ga noče. Sedaj si zmislji P. zvijačo. Razdeljenje in razprodajanje krompirja poneha, a on da v vsej okolici oklicati, da sedaj, ko je njegov krompir zrel, ter se mu je tako izverstno obnesel, in je neke posebne vrednosti, je dobil varstveni list za to. Vprijodnje bode vsak ostro kaznovan, kateri bi se prederznil, jemati mu skrivaj z njive krompir. Straže so pa vsled dogovora po dnevu skerbno čvale na vitez, a po noči so šle vsaka na svoj dom. A sedaj se je pregovor uresničil, da prepovedan sad mika. Kmetovalci so krompir skrivaj jemali, ga jedli, n ker je jim dobro dišal, ga tudi za setev nakradli. Dobri Parmentier dobiva poročilo za poročilom, kako se godi z njegovem krompirjem, od veselja se joka, da mu je zvijača tako dobro se posrečila. Kmalo se je pridelovanje „prepovedanega sadu“ po vsem Francoskem razširilo. Ravno tako težavno bilo je tudi na Nemškem ljudi pripraviti, da so začeli pridelovati krompir. Tamkaj si je pa kralj Friderik II. za to velike zasluge pridobil. V naše kraje pa je prišel krompir leta 1730—1740. (D. p.)

Valentin Vodnik.

C.

IX. Kedar je Kranjska postala spet avstrijska, premení se nekoliko tudi njeno šolstvo, in Vodnik je bil imenovan l. 1813/4 za učitelja zgodovine in zemljepisja; pa mora koj naméstovati v razredih humanitetnih t. j. v sedanjem 5. in 6. več predmetov, prosto podučevati talijanščino, pobirati šolnino itd. —

Obhajali so tedaj zmagoslavje nad Napoleonom, in v ta namen je zložil Vodnik 20) „Mirov god,“ 11. dan serpana 1814, pa „Premagova veseljica“ 1814, po slovénski, po némški pa prof. Zupančič (»Lied in der Landessprache zum Friedensfeste in Krain am 11. July 1814: a) »Holde Knaben, zarte Mädchen« etc. gedruckt auf die Schleifen der ein Ballet tanzenden Kleinen, u. b) »Die Herrscher haben die wilde Lust« etc. der tanzenden Jünglinge und Mädchen), ki se glasita izvirno :